

Asszonycsúfolók.

Az asszonycsúfoló, nőbecsmérlő iratok eredete a középkorra vezethető vissza. „A középkort úgy szokás emlegetni, mint a nőtisztelet idejét. A Mária-kultusz hatása alatt csakugyan a lovagi erények közé tartozott a nők védelme és megbecsülése. Ez azonban voltaképen ellenáramlata volt annak a lenézésnek, ellenszenvnek, sőt nagyfokú gyűlöletnek, amely ezekben a századokban a nőket úgyszólván semmibe sem vette.”¹ Már kódexeinkben találhatunk egy-egy csúfondáros hangot pl. Éva anyánkról a „gonosz agg nő“-ről a Teleki-kódexben, meg a gyóntatni akaró apácákról a Cornides-kódexben. Armbrust Kristóf *Gonosz asszony embereknek erkölcséről való ének*-ében (1550) a középkori és humanista példák és magyarázatok jórészt összegyűjtötte. Armbrust maga tapasztalta az asszonyok gonoszságát egy „megvénhedt, kopott ebagné”, augsburgi szállásadónője személyében s az ő hosszúságára először németül írta meg verses művét, „kit osztán egy barátja kérésére magyar nyelvre fordíta”. Az asszonyok alávalósága szerinte kitérnek többek között abból, hogy Isten legelőbb férfit teremtett s asszonyt a férfi csontjából. Itéletkor egy asszonyember sem lesz, mert visszamegy valamennyi oda, ahonnan vétetett: a férfi oldalába. A komoly, prédikátor hangú házasesnekek mellett akadtak csúfondáros és dévaj hangúak is. Példát adott ebben a nemben Tar Benedek *Házasságról való dicsérete* (1541), mely már erősen ajánlja az ifjaknak a sompálca használatát. Logelevelnebb és legsikerültebb az *Adhortatio mulierum*, afféle házasesnekeparódia, melynek refrénszerű becsmérlő metaforái érdekes, régi hagyományt őriztek meg. E hagyományt XVII. századi népszerű énekek tartják fenn; (pl. *Az vén asszony borjút őriz...*), de felbukkan humanista ízű műköltőknél is, mint pl. Rimay Jánosnál *Az gonosz asszonyállatról* meg a *Bedő Panna komáromi asszony élete* című versekben. Valóságos enciklopédiája a nőgyűlölő irodalomnak az *Igen hasznos és drága nemes receptum*, mely „dorong peczenyét, czép hadarófa fánkot, erős ököl huppogást” ajánl orvosságul „mikoron az asszonyi állaton tunya, rest, avagy czaczogó szin vagyon”. A XVI—XVII. század fordulójáról való „népirodalmi omlék” a német Malus Mulier fordítása.² Drámai munkákban is fellelhető a nőbecsmérlés motívuma, *A bor és víz dicséretében* (XVII. sz.) meg a *Kocsonya Mihály házassága* címen ismert pálos közjátékban (1765.) Faludnak is van efféle verse a *Nincsen neve* című, mely egy „agg-lant”-ot csúfol ki szinte Villon-ra emlékeztető realitással. Amade *A házasság által elvesztett szabadságnak megsiratása*, Mátyási József *Egy hatvan esztendő Hajadonnak temetési versek*, Nagy János *Nyájas Múzsájának néhány gúnyoló éneke* és Poócs András *Lucrétziai Világ szép-rossz*

¹ György Lajos: *Világjáró anekdoták*. Bp., 1938. 65. l.

² Trostler József: *Az „Igen hasznos és drága nemes receptum” német eredetije*. IK. 1913.

Asszonya, mely „a hitetlen feleség álnok Praktikáit“ adja elő, szintén ebbe a sorba tartozik. (Néhány offéle verset ismertet Koszterszitz Géza: *A feddő költészet régi irodalmunkban*. Bp. 1935.)

A hagyományos motívumok a népies ponyvairodalomban és a kollégiumi kéziratok gyűjtemény-irodalomban³ tenyésznek tovább, és kissé megfínomodva s hazafias célzattal megjelennek pl. Oreczynál és Gvadányinál s a rokokó gúnyorosságát diákos dévajssággal egyesítve Csokonainál is.

Az effajta ponyvairatok közül való pl. egy 15 lapos gúnyolódás: *Az egész világon lévő leg-drágább Kintsnek, az az: a jó Feleségnek rövid letrása* (1780), meg a *Pulkéria és Amália* (1782).⁴ Folyóiratokban is található ilyes-lyes-lyeket. A Bécsi Magyar Kurír (1788. 522—525. l.) közli az *Asszonyok Imádságát*, „mellyet egy Berlini Kereskedő minden este maga előtt térdén-álva mondatott vala-el Feleségével“. „Mentsd meg már valaha a módik ortza vakolások, festések és haj-tornyozások bolondságától, ne-légyek tovább is nevétsége az Okosoknak. Tégy vigyázóbbá a mások jó-hire neve megsértésében és őrizd-meg az én nyelvemet a szóhajtástól az asszonyok gyülekezetében s kivált a fetegés és suttogás viszketegeitől a Te Templomodban; szemeimet pedig a csiklándozástól, és ido s tova való kandikolástól...“ A Kassai Magyar Múseumban (1790. I. 79—80. l.) versek jelentek meg „az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen“, az egyik „Boileau Asszonyokról irt Szatirájából van költsönözve“. Az Orpheus (1790. II. 396—98. l.) Földi durvahangú versét közölte, mely a divathölgy „lakirozott pofájának vakolását és patmagolásait“ gúnyolja. A vaskos tréfájú csúfolódások legnépszerűbb darabjait Kónyi *Democritusa* tartalmazza. Ebben a nevezetes anekdotagyűjteményben van két különálló s éppen az asszonyok becsmérélsére hivatott rész: *Az asszonyoknak igazságok és privilegiumok*, mely tizenhét pontban foglalja össze az asszonyok kívánalmait s a férfiak kötelességeit, és az *Egész új litánia azon asszonyokról, kik minden gonoszságnak és rossz erkölcsnek alája vainak rettetre*, melynek legszelidebb tétélei között ilyenek szerepelnek: „Te keserű veres hagyma, Te nyikorgó kokorutz. malom, Te hóhér szerszám, — jobbitsd-meg magadat.“

Izlésben és ötletben Kónyiéhoz hasonló egy 1810-ből való ponyvairat, melyről György Lajos említett román-bibliográfiájában a címlap adatain kívül egyebet alig árul el, pedig érdemes vele bővebben foglalkozni.

Nagy Sámuel geszti nótárius műve: *Egy satyra: asszony törvény. Mellyet az egyszeri falusi asszonyokból fenn-állott bírálé' protocollumából hitelesen kiírt és közönségessé tett N. S. G. N.* Ez a cím nemcsak formailag kettős, hanem izlésbelileg is. „Egy satyra“ tudós cím, együgyű olvasók nem igen értik, vagy legalábbis nem vonzó számukra. „Asszony törvény. Mellyet...“ — ez már egyszerű olvasóknak való fontoskodás, tekintélyre való hivatkozás. Mintha azt mondaná, hogy nem az újjából szopta, hanem egy nagy könyvből írta ki. A cím kétfélesége az íróra jellemző. Az újdonsült könyvszerző geszti nótárius klasszikus idézeteket használ s vaskos tréfákat

³ Otkoeci Nagy Gábor: *Református kollégiumi diák-irodalom a felvilágosodás korában*. 1942. 33—38. l.

⁴ György Lajos: *A magyar regény elzsményei*. Bp., 1941. Román-bibliográfia 29. és 42. sz.

beszél el. A címlap hátán felsorakoztatja az asszonybírák neveit: „*Főbíró:* Széles Panda, Esküttek: Durtzás Pila, Tütükés Mantza, Nyalkus Borka, Sátán Évi, Makrantzos Juli, Nyelves Örzse, Nótárius: Fetske-lotska Kisó, Kis Bírák: Utri-futri Kati, Házaló Jutzi.“ Bizonyára kedvet kapott az egész kis könyv elolvasására. akinek ez a névsor szemébe ötlött. A könyv latin mottója (Dupplex libelli dos est: Quod risum movet Et quod prudenti vitam consilio monet. *Phaedrus*) első tekintetre megint más ízlést mutat, de ez csak afféle tudós járulék. Az Olvasóhoz címzett előszó érdekes és jellemző adatokat tartalmaz. „Ezen munkácska, mely először tsak a jádziságnak időtöltő Költeménye volt, némely Társaságokban felolvastatván, s a Falusi Köz-nép erköltsének pallérozására, annyiban a menyiben eszköznek tapasztaltatván: hogy többeknek a kik tőlem azonnal kikérték vele szolgálhassak, nyomtatás alá adni kellett...“ Nyilvánvaló ebből, hogy a geszti nótárius ezt a szatírárt csak úgy jó kedvéből írta s szűkebb társaság mulattatására szánta. Azonban híre ment, talán kéziratban is terjedt, végül is ki kellett nyomtatni. Az író a népszerűséget annak tulajdonítja, hogy népnevelő hatása volt. Ez nyilván leplezés s ha magának az írónak nem ez volt a szándéka, aligha tették ezt olvasói. Inkább nevettek rajta. Az előszó így folytatódik: „...már hát ez elébe Mentő Beszéd is kell: A mi azért ebbe, az Ortografia, a pallerozott Dialectus sat. ellen van írva és szólva; az azokért és azokhoz a kikért iratott önként és szükségképpen lett úgy és nem amúgy. Azt is lehet gondolni, hogy a Városi Asszonyok ezen tükörbe tekintvön magokat nem fognák látni benne. Egyéb aránt mivel, hogy ezen munkának foglalatlja az ótsárlás, ötét is ótsárlani szabad.“ Mindebből az látszik, mintha ez a könyv egyenesen falusiaknak készült volna. Lehet, hogy ez csak mentegetődzés a finomabb ízlésű olvasók előtt, de az is lehet, hogy a bihari nép valóban olvasott effélett. Ez utóbbit bizonyítaná magából a könyvből vett idézet. Egy parasztlány mondja: „a mult Vasárnap a többi jányok hittak tztizázni, de Apám Úram akkor sem eresztett, mert azt mondta: Tán nem ülhetek itthon a..., nem lelek könyvet hogy olvasnám.“

„Bihar Vármegeyenek egyik szélibe“ gyűltek össze az asszonyok s előadták a férfiak ellen panaszaikat. A pletykázó, futkosó asszony, a sóvár vénleány, a pálinkás menyecske, a pajzán fiatalasszony, a cifrálkodó, makacs feleség és a csintalan leányzó, mind tiltakoznak a férfiak uralma ellen s a bírák és esküdtek nyomban félkeztek. Ha a kutyák ugathatnak, mért ne pletykálhatnának az asszonyok; ezentúl a leányoknak is szabad megkérni a legényeket; szükség lesz az asszonyoknak olyan tágas zsebet tartani, melyben egy boroskorsó megfér, hádd tütükéljenek bátran ők is, mint a férfiak; ha férjednek parancsolni akarsz, eleinte keresd a kedvét, hízelkedj s kapasd magadhoz: így lehet a legszéljebb férfi szájába is mézes madzagot húzni; szépszóval, hízelkedéssel sokra lehet venni az okos férfit, de ha úgy nem boldogulsz, törj, ronts, pusztíts, zörögj, morogj, forgass fel, vonj, húzz össze mindent, ne tágíts; az asszony a férfival soha egy akaraton ne legyen: ha ő parancsol, te is parancsolj, ha ő bekapar, te meg kikaparj, ha megüt, te meg a gutával üttesd; a lány meg válogasson a legénybe, mint a kondás a pergőbe. Vége lévén a törvénykezésnek Bírák Asszonyoméék az italhoz fogtak, pálinkáztak s addig elmulattak, hogy végre dallásra kerüit a dolog, „de utoljára úgy is eláztak, hogy egymást sem esmérték... Elaludtak s ki kontyát

ki pendelyét, de a mi több: Tanátsbéli hivataljokat átáljába elvesztették, úgy-hogy azolta senki Asszonyokból Bírákat nem látott, hanem még is benne van az, hogy a Férjfiak dolgait velikálják, és a kis ajtó félen, a nádfal alatt, a kis patkán, az Ország bajainak elintézésére gyakran öszvegyülekeznek, de senki se bízza rájuk: azért is mikor mindenből kikoptak, hozzáfognak az Emberszóláshoz, arra pedig kitsinytől fogva nagyig alkalmasok.“

Az effajta csufondáros iratok jóformán mind mentegetőző NB-vel végződnek, hogy pl. ez „csak egyedül a rossz Asszonyokat illeti: a jóknak pedig minden tisztesség és betűlet adassék“. A változó irodalmi ízlés lassanként visszaszorította ezeket a vaskos tréfájú asszonyesúfolókat s az érzelmes és erkölcsi románok áldozatos hősnőit, a Kartigánokat, Etelkákat, Svédi grófnákat, Vandákat és Pamélikát népszerűsítette.

Kulcsár Adorján.

„Az első magyar költőnő.“

Thaly Kálmán mutatta be ezekkel a szavakkal Petrőczy Kata Szidóniát (Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból, Bp. 1885. 117. l.). Az alább bemutatandó költemény azonban minden valószínűség szerint korábbi, mint Pekry Lőrincné versei. Az Országos Széchényi Könyvtár Quart Hung. 177 jelzetű gyűjteménye őrizte meg, eredeti vagy legalábbis egykorú kézírásban. Az említett kézirat Jankovich Miklós 1852-ben megszerzett második gyűjteményéből származik, az Ia levélen a Magyar Énekek címet viseli. Különböző eredetű kéziratokat tartalmaz a XVIII. századból és a XIX. század elejéről. (A 44—47. leveleken található Verseghy-kéziratot kiadta Gorzó Gellért az ITK 1914. évfolyamának 464—475. lapján.) A 28—29. levélen van Eszterházy Magdolna költeménye. Nevét a versfők tartották fenn. A papiros sárgás-színű, vízjegye nines, mérete 229 × 190 mm. Eredetileg in-8° alakra volt hajtogatva. Gyakorlatlan, nőies írás: a 28a-n cím helyett három ujjnyi üres helyet hagy, a sorokat folyamatosan írja s csak az új versszakokat kezdi külön sorban. Minden versszaknak ilymódon első sorba kerülő részét vastagabb és nagyobb betűkkel írja, majdnem minden szót nagy kezdőbetűvel. A lap alján custosok. A 29a-n a két utolsó versszak, utána egy kisebb cikornya, mely a vers végét jelzi.

Az Eszterházy-családnak a XVI—XVIII. században öt Magdolna nevű tagja volt: az egyik csecsemőkorban halt el, a másik tizenötéves korában apáca lett, tehát ezek egyike sem gyanúsítható a vers szerzőségével. A legkorábbi tekintetbe vehető Magdolna, Eszterházy Ferenc pozsonyi főispán és Illésnazy Zsófia leánya, 1567. január 26-án született.¹ Már 1586 előtt férjhez megy Kubinyi László királyi tanácsoshoz, mert ebben az évben Eszterházy Ferenc már mint Kubinyi László ipja szerepel.² Kubinyi ügyes latin költő: Listhius

¹ Az Eszterházy-család és oldalágnak leírásához tartozó oklevéltár [= Oklevéltár]. Összeállította gróf Eszterházy János. Bp. 1901. 178. l.

² Kubinyi Ferenc: A felső-kubinyi Kubinyi-család története. Bp. I. köt. 1901. 135. l.

János egri püspök halálára kiadott 1577-ben egy epitaphiumgyűjteményt,³ Liptó megyében élnek, madacsányi és bertalanfalvi kastélyukban. Ezt az utóbbit ők újítják meg.⁴ Kubinyi László 1598-ban halt meg.⁵ Özvegye továbbra is Bertalanfalván él: 1604-ben nagy segítségére volt nagybátyjának, Illésházy Istváunnak, aki a landskronai börtönben sínylődött: leveleket, üzeneteket közvetített neki, bort és kenyeret küldött.⁶ Meghalt 1617-ben.⁷ Egy levele fennmaradt a Radvánszky Könyvtárban.⁸ Nem valószínű, hogy ő lenne a vers szerzője, mert a család nevét ekkor még Eszterhas, illetve Eszterhaz alakban írja (maga Magdolna is említett levelében így), az Eszterházi alakra 1619-ből és 1620-ból vannak az első adatok.⁹

A ceeszneki ágon Eszterházy Dánielnek és Romy Juditnak van egy Mária Magdolna nevű leánya. 1633. február 19-én született Beckón,¹⁰ 1652-ben Galántán vagy Érsekújvárott esküdött Serényi Andrással.¹¹ Galántán élnek, legalább itt született 1653. június 1-én Krisztina leánya.¹² Szülei különben Mancsának becézik.¹³ Meghalt 1672-ben mint gyermektelen özvegy (úgy látszik a kis Krisztina még gyermekkorában elhalt).¹⁴ Egyik testvérének unokája a harmadik Magdolna, Eszterházy Péter jász-kún kapitány és Török Krisztina leánya, elébb Illér János, majd 1716-ban a zólyomi ágból származó Eszterházy Sándor felesége. Meghalt 1739-ben.¹⁵

Az első Magdolna nem jöhetvén tekintetbe, csupán az írás, a papír s talán a helyesírás vizsgálata döntheti el, hogy melyik Magdolnának tulajdonítsuk ezt a költeményt. Valószínűbbnek látszik, hogy Serényi Andrásné írta 1653 és 1672 között. Sajnos Serényi Andrásról semmiféle életrajzi adatunk nincs, így halála évét sem tudjuk megállapítani. Ha mégis a harmadik Magdolna szerezte volna, nem valószínű, hogy az 1720-as éveknél újabb.

Maga a költemény: szerelmesétől elhagyott asszony panasza. Hangja, tárgya Petrőczy Kata Szidónia költészetére emlékeztet. Gróf Eszterházy Magdolna verse meglehetősen terjengő, bőven felhasználja a XVII. századbeli költészet közhelyeit. A Balassa-hagyomány szinte versszakról-verszakra ki-mutatható, gyakran sorokat vesz át Balassából. A vers a felvidéki főúri költők szellemét tükrözi vissza s szépen mutatja a színvonal viszonylagos magasságát. Figyelemreméltó ügyes és ólénk verselése, szokatlan formája. Egy-egy versszak tizenkettes, nyolcas és hatos sorpárokból áll. Egy-egy szakon belül

³ Szabó—Hellebrant: R. M. K. III. 664.

⁴ Kubinyi i. m. I. köt. 138. l.

⁵ U. o. II. köt. 1906. 242—244. l.

⁶ Történelmi Tár 1883. 324. és 326. l.

⁷ Kubinyi i. m. II. köt. 245. l.

⁸ Századok, 1875. 111. l.

⁹ Oklevéltár, 194. l.

¹⁰ U. o. 184. l.

¹¹ Gróf Eszterházy János: Az Eszterházy-család és oldalágainak leírása. Bp. 1901. 179. l.

¹² Oklevéltár, 188. l.

¹³ U. o.

¹⁴ Gróf Eszterházy János i. m. 179. l.

¹⁵ U. o. 190. l.

tehát kétszer vált ritmust a vers: ez a kettős fordulat befolyásolja azután a gondolatmenetet is. Szép példa erre az Oh! te Csalárd Világ... kezdetű versszak. Az első tag kényelmes tizenketteseiben egy felkiáltó kérdés van, mellékmondatával, a második, gyorsabb, *mikor*-ral kezdődő tag visszatekintés, végül a harmadik, friss hatospár *most*-tal kezdődik s a multtal szembeállítja szomorú jelenét. A hosszabb sorok értelmileg is általánosabbak, míg a rövidek egészen személyesek. A gondolat egy általános maximából jut el egy-egy versszakon belül az egyéni panaszig, vagy az egyéni remény kifejezéséig. Minden szakaszban meg lehet figyelni a gondolati tartalomnak a formától is befolyásolt líraivá alakulását, gyakran éppen rövid elbeszélő részén keresztül.

Az eredetiben a sorok folyamatosan követik egymást, itt azonban tagoltuk, hogy a forma világosabban kitűnjék, Egyébként betűhíven adjuk.

[28a] Gyászos Eletemet Szánom Keservesen,
Kiben néha napján, éltem szerencsésen,
de már szerencsém ell fordult
régi jom tőlem ell pártult,
Engem Gyászban hozott
Kedvemtől meg fosztott.

Ritka ez Világon hiv Szívet találni,
találván a' mellet hűséget meg álni,
En ugyan találtam volt,
de ismét tőlem ell pártult,
illen az szerencse,
nincs állandó kincse.

Óh! hitető világ mért vagy álhatatlan
változó Szerencse, mert olly Nyukhatatlan,
egyszer mutatod kedvedet
mászor nyujtod bal kezedet
nincs benned igazság,
nincsen állandóság.

Fájdalmas Szívemnek mért acz több gyötrelmet,
ugy is imár tőled elég sebeket vett,
ne ujjicsad kínaimat,
gondold meg igazsz voltomat,
szűnyad esetemet,
vigasztald éltemet.

Eletemet éltem valaha Kedvemre,
fordittá Szerencse mindenképp fejemre,
de immáron meg változott
tőlem igen távozott,
Engem búra hozott,
kedvemtől meg fosztott.

Szívem Keserodik, és igen győtrődik,
tőlem a jó kedvem hirtelen távozik
mert az alhatatosságát
nem nem¹⁶ találtam ez világon,
ell tűnt már jó kedvem
nincsen remensegem.

¹⁶ Íráshibából eredő ismétlés.

[28b] Te álnak Szerencse, Engem mért nem Szánál,
vélem illy álnakul kegyetlenül bánál,
hiszen néked nem vétettem
semiben kedved nem szegtem,
mért köl hát kinoznod
s Engem búra hoznod.

Édes jo Napjaim, gyönyörű oráim,
hova lettetek már én szép mulacságim,
éltem bennetek kedvemre,
foltatok vig örömömre,
már ell hattatok,
szomorítottatok.

Remenségem nincsen, ámbár valaha volt,
Kiben gyönyörköttem az tőlem ell pártult,
Szomorú Gerlicze vagyok,
és szárasz ágra szallok,
im keserég szívem
ell pártolt kegyessem.

Hagyom Istenemre, s bizom mindeneket,
aki ell nem hadgya az igaz sziveket,
talán én réámis tekint,
mindenekben és meg segít,
szívem meg ujjíttya,
s búmat elfordíttya.

Alhatatosságom nékie ajánlam
igaz hiv voltomat előtte meg vallom
tudom meg halgattya szomat,
En sok méltó panaszomat
ő meg orvosolja,
sorsom meg másolja.

Szenvedésimnek is meg adja jutalmát,
allandóságomért meg nyerem az Pálmát
békességes türesemért
Kihez nem minden Ember ért,
meg álgya fejemet,
s bánatos szívemet.

Igasságim láttya Isten eő Főlsége,
Könyörűl még rajtam örök kegyessége,
föll kell viszontag Csillagom,
ell érkezik vigasságom,
ell jönnek napjaim,
régi mulatságim.

[29a] Meg adgya még Isten, örömit szívemnek
fordíttya kerekít ell mult szerencsémnek,
a' ki volt talán az lészen
buzábul konkolt ki vészen
meg ujjul én szívem
meg tér régi kedvem.

Átkozott Cupido mért égsz nem nyukhatol,
igaz szivek közé miért avatkozol,
akiket már őszve adtál,

azok között szépen laktál,
mért megint ell hagytál,
föll háborítottál.

Gonosz szerencésének nyilván te vagy Társa
álhatatlanságnak igazán Pajtársa.
Sokaknak ha buritoja
vagy törben Csalban hagyója,
álnokul bánsz vélem
s noha nem érdemlem.

Drága életemet mért meg változtatnám
szabados sorsomat mért rabságra adnám,¹⁷
mikor szabadságban éltem,
seukitül semit nem féltem
már most rabod vagyok,
mert kinaim nagyok.

Oh! te Csalárd Világ, mért vagy olly kegyetlen,
hogy vetel engemet e' sorsban véletlen,
mikor mentes bútul voltam,
a bánatot nemis tudtam
most bú az én társom,
siralom tanácsom.

Levelek az Fákön Szépen Zöldelődnek,
Kegyetlen derektúl meg nem sértettettek,
Zöldellő ágacska voltam,
még csalárdságot nem láttam,
de már ell hervadok
mert bú Leánya vagyok.

[29b] Nem gondolok véle akár ki mit tégen,
aki nem igaz sziv, kövesse azt szégyen,
de én kötelességemet,
és szívbéli Hivségemet
állandon meg tartom
meg sem változtatom.

Adgyon Isten előtt számat az ollyan Sziv,
aki eő Társához nem állandó nem hiv,
aki haboktul hányatik
egy[gy]el nem Contentáltatik,
én annak ezt irám
magamat ki sirám.

Sárkány Oszkár.

¹⁷ Javítva *adtam*-ból.

Még határozottabb és mélyebb összefüggés Petur bán és a *János lovag* egyik alakja között. De ez *nem Gara nádor*, mint Vértesy véli (id. mű 187. l.), hanem *Horváth János*, akinek jelleme szükségkép is jobban kell, hogy hasonlítson a Petur bánéhoz. Hiszen Horváth az idegen- és asszonyuralom ellenzőinek, tehát Czákó Zsigmond összeesküvőinek a vezére, ő a nemzeti elégedetlenség kifejezője. Szellemben és a kifejezés lényegében beszéde, amelyet a negyedik felvonás elején tart, erősen hasonlít Petur beszédéhez a Bánk bán II. felvonásának elején. A királyi udvar züllésének festése lényegileg ugyanaz, s éppen így az idegenek elleni gyűlölet kifejezése is. A nyugtalanság lángja benne is az égig lobog:

Petur:

Szorongatást

Okoz talán a jó szerencse? vagy
Csak összetett kezekkel várahoztok.
Hogy majd helyettünk fog dolgozni a sors?

Horváth:

Derék jövőt várhat javunk s nyakunk.
Ugy hozza ég: hisz összetett kezünk
galambra vár, mely kész sültén potyog.

Az idegenek lenézésére is lényegében hasonlóan nyilatkoznak a szereplők:

a *Bánk bán*ban:

Egy magyar csak egyik
Bajusza végével pokolba úzhat
Egy ily szegényke németet...

Czobor:

Ej,
Bajusznyi egy király. Bajszom torony
Mellette, hogyha *hegyre* állítom.

Horváth János és *Petur bán* édestestvérek, ugyanazon lelki és történelmi helyzet kifejezői, de Czákó *Horváth János*a természetesen önálló alkotás, a költő egyik legérettebb alakja, ha *Petur bán* jellemének ihlető hatása alatt is keletkezett.

A „bánki szellem“ másik hatását *Erzsébet* alakjának nagyarányú elfogásában láthatjuk. Czákó *Erzsébeta Gertrudis* nagy arányai nélkül nem lenne ilyen nagyszabású drámai alak. Korlátlanságra tör ő is. Az eszközökben nem válogató. De *Gertrudis*nál emberibb. Sírva fakad, amikor erőt vesz rajta asszonyi érzékenysége, nem olyan bálványszerűen gögös és drámaian szűkszavú jelenség, mint a *Bánk bán* királynője. Mint *Gertrudis*ban rokonai iránt, benne is nagy szuevedély él: szeretete leánya, *Mária* iránt szinte korlátlan s ez viszi romlásba, mint *Gertrudis*ot *Ottó* iránt érzett túlzott szeretete.

Még sok apró motívumot és képet lehetne felhozni a *János lovagból* Katona hatásának illusztrálására. Pl. *Gara* és *Bánk bán* közös vonása, hogy amíg lehet, meg akarnak maradni a törvény útján. *Gara* azt várja, hogy *Károly* valami törvénytelenséget kövessen el s úgy akar végezni vele. *Biberach* elvetemültsége, ha lehet, *Albericoban*, *Károly* „kőbor ritte“ében még jobban fokozódik. *Erzsébet*ben is az tartja ideig-óráig a lelki erőt, hogy *Károly* véres meggyilkolása „igazságos vala“, mint *Bánk bán* lelkében:

Örvendj beesületedem, lemosta moeskod
A vérkereszttség —

Erzsébet nagyarányú alakja bizonyos mértékig háttérbe szorítja Palizsnát, „János lovag“-ot, akit pedig költőnk nagy gonddal jellemzett. János lovagnak már csak annyi köze van Bánk bánhoz, hogy tragikumra neki is „homályba rejtezés“, egy elvesztett céltalan élet fájdalma és bűnhődése. De Palizsna lelkében inkább shakespeare-i hatások mutatkoznak. Néha Shakespeare nagyszabású bűnöseire emlékeztet. De nem tör hatalomra. Az Igazság lovagja, amelyet ő földön nem tud megtalálni. Shakespeare-i motívum — akár csak a Macbethben — a természeti erők szerepeltetése. Ilyen shakespearei többek között a bolondok alakja is.

Azonban a *Bánk bán* nemcsak ilyenekben hatott Czakóra. Ha összehasonlítjuk Czakó utolsóelőtti történeti drámájának, a *Szent László*nak és a *János lovagnak* a nyelvét, látjuk, hogy az utóbbi sokkal tömörebb, sokkal fegyelmezettebb. Kétségtelen, hogy Czakó hamarabb ment át Vörösmarty, mint Katona iskoláján s Katona hatása életének későbbi és rövidebb szakában érte, mint a Vörösmartyé. A *Szent László* alakjai (pl. az örült Joláné) és nyelvezete számos helyen mutatják Vörösmarty Salamon királyának befolyását. De a *János lovag* figyelmes olvasása arról győz meg, hogy benne költőnk egy új, és már részben a *Bánk bán*on iskolázott drámai stílus megformálására törekedett. Ez a drámai nyelv merészebb, tömörebb, festőibb, szaggatottabb, drámaibb, mint Czakó előbbi drámáinak nyelve s jobban benne van a dráma atmoszférája, mint Czakó előbbi drámáiban. Ime, néhány próba:

Frangepán (Máriához):

Kezed tüzet hoz az...

Erzsébet (Károlyhoz):

*Voltak napok, voltak mult éjeim,
Hol a könnyűtől ágyam rothadt...*

Palizsna (Károlyhoz):

*Nevetnem kell király,
Midőn a medve bármily nagy s erős,
Zsineg hegyén táncolni kénytelen,
Es dörmögésben lel vigasztalást.*

Vagy halljuk Vörösmarty Salamon királyában a szokványos dialógust:

László: *Setét nézésed, bátya, mint az éj,
Mi háborítja belső csenededet?*

Géza: *Időnk, öcsém, mely ismét megbomlott,
Annak homályát látod arcomon.*

László: *Lelked sugára felderíti azt.*

Géza: *Ha esügged, azt is bús homály fedi...*

Tiszta líra, amely a drámaibb helyeket is megakasztja. Ez a lírikus stílus Czakóra is jellemző bizonyos mértékig, amire példát látunk még a *János lovagban* is. De itt már mily szaggatott, drámai erejű is tud lenni költőnk a monológokban és párbeszédekben:

Alberico: Tisztemet kockára nem teszed.

Palizsna: Megtartom azt.

Alberico: Nem értelek.

Palizsna: Csak ez bajod, lovag!

Alberico: Fejtsd meg nekem.

Palizsna: Kívánatod szerint.

Alberico: Most mennem kell — holnap.

Palizsna: Legyen!

Alberico: Váljék
egészségünkre e szerep.

Palizsna: Amen!

Vagy *Erzsébet* és *Gara* párbeszéde:

Erzsébet: Hideg van itt.

Gara: (ellenkezőt ért) E hév majd pörkölő.
Az udvaronc szörnyén befűtetett.

Erzsébet: Nem reszketek talán? (Garához.) Nyujtsd jobbodat.

Gara: Kezem kezedtől meggyul, aszonyom.

Erzsébet: Hogyan?

Gara: Kohó lángjával ég.

Erzsébet: Fázom.

A pere közel, mégis oly messze —

S e drámai nyelvben fel-feltűnik a *Bánk bán* ihletése:

Mária: Országnagyim s anyám tisztelt keze

Moeskolva lón, vérrel fertőztetett.

Lelkemnek összerontott templomában

Egy szög maradt még...

Azonban más irányban is fejlődik Czakó drámai nyelve s ez talán e drámai stílus egyik legnagyobb ígérete és lehetősége. Czakó filozófus-költő volt, erre példák többi darabjai is. De mily magas fokra ér ez a filozófiai költői nyelv a *János lovagban*:

Palizsna: A nép szavát nem hinni nincs okom.

A nép, ha ép, megérzi a veszélyt.

S mi jószavakra bírja, nem jelek,

De belvilága fürkészt tárgyat, a

Melyen sejtésinek sugallata

Visszhangra talál, és azt mindig talál,

Miként zenész beszélő hurokat.

Mária: Halál után menny jó, avagy pokol.

Mindegy: *a lét enyészve ott s vele*

Tudása kinja is.

Már-már madáchi hangok ezek, amelyek Madách műveiben is megállnák helyüket. Madách *Mária királynő* c. drámájában Czakó *János lovagjához* hasonló motívumok vannak. A természeti előjelek, a Károly meggyilkolása előtti jelenet, a lázadóak lesbenállításának festése s különösen Erzsébet végperceinek megelevenítése hasonlítanak a két műben, ami közös forrásra is vallhat.*

* A *János lovag* a *Déli*bábnál megjelent még a *Mária királyné* kidolgozása előtt, bár kihagyásokkal. Lehet, hogy Madách olvasta Katona művét. Madách *Mária királynéja* azonban a Czakótól lényegében eltérő mű. (Például Zsigmond szereplése, Palizsna alakjának felfogása.)

Czakó drámai tehetségének nagyságát mutatja, hogy különb drámát tudott formálni a közös anyagból, mint *Az ember tragédiája* költője. Palizsna alakjának felfogása s a dráma zárójelenete erről szinte kézzelfoghatóan meggyőzhet bennünket. De a *Mária királynő* Madách költészetének csak mintegy mellékterméke, míg Czakó a *János lovagot* élete főművének tartotta. S a mű valóban a romantikus magyar történeti dráma egyik legköltoőbb és egyik legmélyebb alkotása, amelyben zseniális sejtalemmel kapcsolódott költőnk Katona József hagyományához és jóval előbbi történeti drámája (Szent László) fölé emelkedett műfaji egység, anyaggazdagság, drámai líkttetés és történeti eszme tekintetében.

Véleményünk szerint Czakó a *János lovagban* a Katona—Vörösmarty-féle fejlődési vonal egyesítésével arra az útra lépett, amely a halhatatlanság felé vezetett volna. Kár, hogy kora ízlése még nem volt elég fejlett ahhoz, hogy kezdeményezésének és szándékainak nagyságát valóban értékelte volna. Tragédiája innen is magyarázható.

Merényi Oszkár.

Reviczky „Az utolsó költő”-jének első kidolgozása.

Reviczky Gyula kéziratait tanulmányozva, a legérdekesebbnek és közlés szempontjából a legváltozatosabbnak *Az utolsó költő* első kidolgozását találtam. Reviczky nagy költeményei között egyike a legmélyebbeknek és a legkevésbé ismerteknek. *Látomány*, ahogy maga a költő nevezi, de tulajdonképpen szörnyűséges apokaliptikus vízió arról a korról, amikor a föld a végenyészet szélén áll s az „utolsó” költő végigtekint az emberi élet és haladás multján. A költemény hat negyedíves fehér papírlapon maradt fenn, a költő jellegzetes lilaszínű tintájával írva, melyen utólagos ceruzajavításokat és kiegészítéseket eszközölt. A fennmaradt kézirat 280 sorból áll, melyekből 61 újraírt vagy tört sor. A már megjelent szöveg 180 sor, tehát 39 teljesen új sorral gazdagodott Reviczky költészete: az invocatio 12 és a befejezés 10 sora teljesen új, a végleges szövegből egészen hiányzik, de magában a verstestében is rengeteg az új. Érdekes, hogy a kézirat 3. lapjára ezt jegyzi föl: *Tegyen új csodát Kleopátra*, a 4. lapon ismét ez a gondolat kísérti: *Kleopátra, ki csupa tűz vald!* s mégis sem ebbe, sem a későbbi kidolgozásba nem szötte bele a híres egyiptomi uralkodónő alakját. Jellemző az is, hogy a 268. sor után † ceruzajellel a következő sort fűzte: *Nincsen mit várni, nincsen mit remélni*, a verssor párja azonban már tollában maradt. Reviczky a költeményben áttekinti az emberiség történetét, szellemi mozgalmait s mindenből végső tanulásként az élet és a kultúra hiabavalóságának szomorú akkordja csendül ki. A schopenhaueri kultúrájú, de az élet értékeit mindig optimista hittel néző Reviczky ebben a költeményében a lírájában szokatlan pesszimizmussal reagál az élet és a szellem jelenségeire. *Az utolsó költő* hangulatában Hölderlin költészetének, Byron *Darkness*-ének, *Az ember tragédiájának* és a *Vanitatum Vanitásnak* sugalló hatását érezni, de határozott teremtőképzlet és költői alakítókézség nyomait is. A szerkezet lazasága, a gondolatok hullámlása a költő önkényességéből magyarázható, mert ezzel is a látomány fantasztikus, álomszerű jellegét akarta kidomborítani

s teljesen rábízta magát képzeletének korlátlan csapongására. A kéziraton semmiféle évjelző dátum nincs, úgyhogy nem lehet keletkezésének korát közelebbről meghatározni.

Kőszikla mellett, sápadt napvilágnál
Emberke, ember árnya, kuczorog.
Rongyos mezén hó s szél hidegje átjár,
De meg se rándul, csendesén zokog.
Csend van, csak néha hallhatók a hóban
Csikorgó léptek s csend leszen megint.
Egy másik törpét lát a távozóban
A mint a bús emberke föltekint,
Könnyekben úszó két sötét szemével
10 Utána néz, míg a homályba vész el,
Aztán mellére csiggesztvén fejét,
Ajkáru! [árad] ömlik szózat beszéd:*
Ajkán megindul szózat beszéd:

Hervadt virág, haldokló égi test,
Megöregedtél, véred hűlni kezd.
Hajdan virágos kebled most aszott,
S fonnyadt öled nem szül több magzatot.
Hő vágyak, lángoló eszmék mit érnek? ...
Mint izzó vágyak, eszmék, hevülések
20 Mint izzó vágyak, égő hevülések,
Kis rőzse-tűz kívánatosb tenéked
Kis rőzse-tűz kívánatosb ma néked.
A nap nagy jégdarab, bús szürke fényel,
Aludni készülsz, föld, közelg az éjjel.
S nem tudni nappal-é ez még vagy éjjel.
Nem kell többé neked már népek áradása,
Nem keli, hogy dögvész öldössön rakásra.
Nem kell se vízözön, se tüzeső,
30 *Hódító hadvezér, világverő.*
Véredben gázoló világverő.
Magadtól hervadsz, haldokolsz, enyészszel,
Mint sápadt fényed, nap, ha jó az éjjel.

Az ezredévek száma olvasatlan;
Korok születtek, tűntek szakadatlan.
Születtek [és] meg letűntek szakadatlan.
Más korszakok más istenben hívének,
Erkölcöket, ruhát egykép cseréltek
Ruhát, erkölcsöt egyformán cseréltek.
40 Csupán a költő volt mindég a régi;
Kihültél, föld, s ő nem tudott kiégni.
En, az utolsó itt állok s tünődöm,
Kétségbeesve minden volt időközön.
Siratom enmagam s kik vélem élnek,
Hogy e türekeny gömbre mért jövének.
A mi már volt az visszahozhatatlan,
Tudása szörnyű kín e zürzavarban
S csak hogy kétségbeesjen él az agyban.
Es a jövő sejtelve a halálnak,
50 És a mi lesz sejtelve a halálnak,
Soha nem virradandó éjszakának.

* Dült betűvel a költő által keresztülhúzott sorok.

- Oh, jaj, e gömbre már elkésve jöttem,
 Előttem nincs jövő, csak mult mögöttem,
 Itt állok s mint nagy dözölésre kelve,
 A vágy bennem lankadt, zsibbadt az elme.
Csak egy világos, vén föld, a valóság,
 S az észbontó a rettentő valóság,
 Hogy a mi volt, mind hiábavalóság.
 Oh, mi a hirnév, eszmék győzedelme!
- 60 Csak egy lehellet, semmiségbe veszve,
 Egy röpke sóhaj, egy habloccsanás csak,
 Futó villáma az örök múlásnak,
Proféta hangja, kérész zümmögése
 Proféta hangja, csak légy zümmögése.
 Martir halála féreg szisszenése
 Költőnek hire porszem csak a szélben,
 Királyi góg aranylég a szemében.
 Bölesek, próféták, költők elenyésztek.
 Királyok hamva lett játéka szélnek.
- 70 Népek pusztultak, trónok összedőltek,
 Más isteneik voltak más időknek.
 S csak egyre jöttek-tüntek ezredévek,
 Örök időhöz mérve semmiségek.
 Százszor megváltozott a földnek arca,
 Meg-megpihent az ember földi harca
S az eredmény, hogy
 S a tanulság, hogy minden füst, hiúság
Csak egy nem változott
 S az, a mi el nem muló a szomorúság.
- 80 *Az volt a bölcs, az tudta mi az élet,*
 Az volt a bölcs, csak annak állt az élet,
 Ki nem hajszolt hatalmat, hirt, csak élet.
 Ki hirt, hatalmat nem hajszolt, csak élet.
 Ki rózsák közt járt s tántorogva itta
 Arany nedvét a gyöngyöző kehelynek.
 Ki érzelmét nem kongó rimbe' írta
Ki meleg ajkakon vallott szerelmet
 De meleg ajkakon vallott szerelmet,
 S nem bizta szíve lánghát a papírra.
- 90 Ki útjában letört minden virágot,
S távol nyilót elérni sose vágyott
 S a kérdéssel, hogy mért él, nem tusázott
Az szívta csak a legtöbb rózsá illatát,
 Csak szívta a virágok illatát,
 Ki lepke-módra élte át nyarát.
S midőn a tózat őszi szél belengé,
 S mikor már nem rózsákon járt, de hóba
Némán lehullt a hervadt rózsá mellé.
 Úgy halt meg, mint a lepke, mint a rózsá.
- 100 Hol vannak ők, a biboros királyok,
 S kinek szavára a nap is megállott,
 Hol van csodás hatalma Józsuének?
 Hétszáz nejlü bölcs Salamon mivé lett?
 Aranyba' járt, nárdusszal kente testét,
 Kegyét a legszebb asszonyok keresték,
 S mégis jóllakva hírrel, gyönyörökkel:
 Csupa hiúság minden! így nyögött fel.
 Hol vagy csodált, tisztelt királyi Buddha,
 Ki népedet vivéd erényes útra!

- 110 Hol vannak, kikről költők lantja zengett,
A szép leányokat sehol sem látom.
A hősrégék, kalandok és szerelmek...
Valóság volt-e mindez, vagy csak álom?...
Se trubadúrok ábrándos seregét
A trubadúrok ábrándos fáját,
Vágytam a mesés virágok illatát,
Szelid virágok édes illatát,
Ma már nem őrzi csak mesék homálya...
Hideg van, hó van: ennyit tudni már ma.
- 120 Prométeusz, leláncolt istenember,
Mi hasznót hoztál ellopott tüzeddel?
Hiába hoztad földre az Olimpust,
Nézd a világot, megfagyásnak indul.
Epikur, bölcese elmosott időknék,
Epikur, bölcese a mérték tudásnak
Az élet üdve, mondd, hogy fejthető meg?
Az élet üdve, mondd, így fejthető meg!
S te istenember
S Jézus, kit mindenek felett esodálok,
- 130 Ezért szenvedted csúf kereszthalálod?
Azért rendült a föld meg, hogy kimultól.
A föld nem ad erőt már Anteusz.
Erőt a föld nem ad már Anteusz
Szemöldököd már nem rémit Zeusz.
Nincs több erő a földben, Anteusz,
Villámod megfagyott, szegény Zeusz.
Jehóva, Buddha, Allá és Zeusz,
Jehóva, Buddha; Allá nagy nevének,
Hol vannak ők, kik bennetek hívének,
- 140 Nem száll a földről égbe hálaének.
Mind, mind
Mivel, mind hazátlan árnyékká levétek.
Hol már a végítélet harsonája.
A végítélet szörnyű harsonája,
S az isteneket mind holtakul találja.
Az isteneket holtakul találja.
Erény és bűn, örültség s bölcsesség,
Erény és gazság, gyöngeség s erő,
Ütszéli koldus és világverő.
- 150 Örültség, bölcsesség, ah [egy] minden egy.
Ha a mi volt, nem lesz, mert tönkre megy.
Hiába törtök ég felé, hegyek.
Hiába, a föld mégis csak kerek.
Hiába égtél, földet rázva, vulkán,
Csak hiába vagy, lángod kialudván.
Holt kötömeg vagy, lángod kialudván.
Bármeddig éltél, ember itt dadogva,
Az idők teljén ninesen semmi csorba.
Óh, mert ha kihalván itt nemsokára minden
- 160 És majd kihalván nemsokára minden
Ép, mintha sose lettél volna itten
Mert nines idő s mely el fog múlni, élet,
Az örökkévalósághoz ha méred.
Egy rebbenésig élni, nyögve, sírva,
Vagy kéj-mámor közt tántorogni sírba.
A földből átváltozni újra földdé,
Eszmélni percig, aztán soha többé.
S nem tudni, hogy e játékot velünk,
Ki űzi, mik vagyunk, mivé leszünk:

- 170 Óh, föld, im' ez rövid történeted.
 Könny és kacsaj, vér s balzsam egyre megy.
Ki kérdi, ez vagy az erényt tiport-e,
 Ki kérdi, a ki volt, erényt tiport-e,
 Balgák közt balga, vagy lángelme volt-e.
 Koldusnak született-e vagy királynak,
 Ki volt a társa, [kém] üdv-e vagy a bánat.
 Vivódott-é álmatlan éjszakákon,
 Feljajdult-e a földi hiúságon?
 Mi az igazság? Mondom én azoknak,
- 180 Kik megfejtésén holtig fáradoztak:
 Minden csak semmi: ez a végtanulság,
 Örülni, sírni egyformán hiúság.
 Mit ér a tudomány, óh, Faust, mit ér?
Óh, jaj nekem, ki most mindezt belátom
Quijote mit küzdesz embertársidér'?
 Tudósnak lenni, lásd ma nincs kiér.
 Búbajos Heloise, mesés alak,
 Nines több szerelmet suttgóg ajak!
 S hiába támadnál fel, Don Juan.
- 190 Mézes szavadtól nem csábúl a lány.
Már nem szalad csókolni és ölelni,
 Nem is tud már csókolni és ölelni,
 Csak azt tekinti van-e még mit enui!
Quijote, megveszett emberbarát,
 S te szélmalomokkal harcoló bolond
 Nézd, nézd, fajod felfalja önmagát.
 Koriolán, hajolni nem bíró:
 Ma már nincs nyers tömeg, csak eszkimó,
 Byron, kinek még látom sugarát
- 200 Ki leirtad a végső éjszakát.
 S ki a sötétség borzalmát leirtad
Költője a pokol borzalmainak.
 Költője a pokolnak és halálnak,
 Óh, Dante borzasztóbb ez, mint te láttad.
 Nézd, nemsokára több nap nem virad.
Kizökkent az idő, jó Hamletem,
 Kizökkent a világ, jó Hamletem,
 De helyre már nem toihatod te sen.
Óh, jaj nekem, ki most mindezt belátom.
- 210 Óh, jaj nekem, jaj hogy mindezt belátom,
A legutolsó költő a világon!
 Én, az utolsó költő a világon!
 Való, hogy a régen letűntek is,
Midőn a gömb kin is volt, édes is,
 Midőn a lét kín is volt, édes is,
 Virág is nyílt, madár is esattogott,
 Sóhajtottak: Nem élni jobb dolog!
Pedig rájok még a jövő mosolygott
 Pedig rájok még a jövő tekintett
- 220 A hírért el tudtak szenvedni mindent.
 Nektek még volt miért meghalnotok,
 Ha keserűség volt is sorsotok.
Ebéd után volt, a világ emésztett, nemzedékek
Ebéd után volt, az újabb emésztett nemzedékek
Emésztették,
 Dicsórték őket késő nemzedékek,
Ebéd után volt, a világ
 Midőn ebéd után a föld emésztett.
 De most közlög e [föld] vén gömb éjszakája:

- 230 Aludni fog mindenki nemsokára;
S a kik fénylettek, mint a esillagok
Gúnynevükön: a halhatatlanok.
Eltűntek rég az őshomály kódében,
Nem tudni már a legtöbbször nevét sem.
Shakespeare, és Goethe, Dante... óriások,
Napok voltak, most kialudt világok.
Egykor napok, most kialudt világok.
Óh, jó nekik, hogy oly régen halottak,
Hogy idáig, mint én, nem vánszorogtak.
- 240 Kegyes níván, bétogadtad őket,
A soha többé föl nem ébredőket,
De én, szegény elkésett jövevény,
Végpusztulásnak hirdetője, én,
Elátkozom, mely szült az anyaméhet,
A véletlent, hogy itt vagyok, hogy élek.
Síró szavam bús temetési gyászdal,
Együtt halok a haldokló világgal!
Együtt veszek a haldokló világgal!
Nincsen jövő már s nem fog soha lenni;
- 250 Mi ezután jő, a káosz, a semmi,
Nincsen vigasztalásom, nincs reményem,
Hogy eszmémnek folytatása létszen.
Az eszme nem fog vívni több csatákat;
Igazság, nem fogsz vívni több csatákat;
Csend, béke lesz, de csendje a halálnak.
Mint halandó valaha szenvedett,
Mint szív valaha kétségbeesett:
Itt zúg, üvöltöz mindnek forgatagja,
Itt zúg, üvöltöz kínja forgatagja,
- 260 Itt zúg, üvöltöz gyötör forgatagja,
Itt zakatol, nyilal, pusztít agyamba,
Salamon undorát, Jób isten-átkát,
Jeremiás próféta jajgatását,
Bábel zavart nyelvét, titánok estét
Bábel zavart nyelvét, sátán tusáját,
Szanzára kábitó zaját, [örök] zugását
És Dante poklát telve rémülettel
Magamban érzem mind tombolni le s fel.
- Ahazvér, vén, törődött cimborá,
270 Ki nyugtot nem lelél sehol, soha,
Csak a te lelked víg, öröm-napod
Csak a te lelked víg, közelg napod
Közélg
Mígön fejed álomra hajthatod.
Bús lelkekről lehull a súlyos átok,
S ha élted gyászos volt, víg lesz halálad.
Az utolsó költőnek hivatása,
Hogy elringasson föltevé halálba.
Óh, hajtsd ölembe bánatos fejed,
280 Hogy én fogjam be két haló szemed'.

A költemény először *Magány* c. második versgyűjteményében (1889) jelent meg.

Kozoca Sándor.

Hírek.

Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. A nagyértékű életrajzi lexikonnak 1944 tavaszán a VI-ik kötet is elhagyta a sajtót, mely a Doctor Sándor—Dzurányi László neveket foglalja magában. Az új kötet 1140 íróról ad felvilágosítást. Ezek közül csupán 176 szerepel Szinyei József Magyar Írói között, a többi 1064 (93·3%) új. Az írók közül 1 a középkorra, 5 a XVI. sz.-ra 9 a XVI—XVII. sz.-ra, 21 a XVII. sz.-ra, 6 a XVII—XVIII. sz.-ra, 11 a XVIII. sz.-ra, 25 a XVIII—XIX. sz.-ra, 141 a XIX. sz.-ra, 706 a XIX—XX. sz.-ra és 215 a XX. sz.-ra esik. Nem szerint 110 a nő, a többi férfi. Rang szerint 11 gróf, 8 báró, a többi köznemes és közrendű. Vallás szerint 296 róm. kat., 34 gör. kat., 100 ref., 101 ev., 1 unit., 22 gör. kel., 74 izr., 1 mozlím, a többi vallása ismeretlen. Foglalkozási ágak szerint: 82 bíró, ügyész, közjegyző és ügyvéd; 36 földbirtokos és gazdálkodó (ebből 3 egyszerű földműves); 5 gyáros. vállalkozó; 13 iparos és grárimunkás; 69 író és hírlapíró; 20 katona és csendőr (ebből 1 a legénység állományából); 8 képzőművész; 4 kereskedő; 164 közalkalmazott (ebből 3 altiszt); 55 magántisztviselő; 18 magánmérnök; 13 magánzó; 93 orvos, állatorvos, gyógyszerész; 168 pap (a szerzetes tanárok kivételével); 3 színész; 223 tanár és tanító; 29 tanuló; 8 zenész és énekes; a többi ismeretlen. Az eddig megjelent VI. kötetben feldolgozott írók együttes száma: 17.813.

Régi magyar verseskönyvek. A Pázmány Péter-Tudományegyetem Magyarorságtudományi Intézetének kiadásában megindult új sorozat első kötete a *Szentsey-dalokkönyv* teljes anvagát tartalmazza betűhív szövegközléssel. A XVII. és XVIII. század fordulóján keletkezett leggazdagabb tartalmú daloknyelvünket az 1942-ben fiatalon elhunyt piarista tanár, *Buda János* dolgozta fel, másolta le és látta el előszóval. Ezt a másolatot a Magyar Nemzeti Múzeumban lévő eredetivel *Csapodiné Gárdonyi Klára* vetette össze. A kiadás gondozását és a sorozat szerkesztését *Alszeghy Zsolt* vállalta. A Szentsey-kódexnek ezzel az immár teljes és szövegű közlésével (eddig Thaly Kálmán tette közzé a legtöbb verset belőle, kiadása azonban nem volt sem hű, sem teljes) a kiadó tudományunkat nagy hála kötelezte. A fokozottabb figyelmet igényelő nyomdai munkát az Athenaeum nagy gonddal végezte. Az ízléssel kiállított könyvet egy iniciális jólsikerült hasonmása díszíti. Érdeklődéssel várjuk a sorozat további darabjait, különösen a Mátyás-daloknyelvet.

Ady Endre tanulmányainak majdnem teljes gyűjteményét rendezte sajtó alá *Földessy Gyula*. A könyv Ady egyetlen tanulmánykötetének (*Vallomások és tanulmányok*) jellemző címét kapta. Ennek megfelelő módon alakult a cikkek és tanulmányok tartalmi elhelyezése is. Önletrajzi feljegyzésekkel kezdődik, majd az 1911-es tanulmánykötet dolgozataival folytatódik. Ezután következő cikluscímek: Magyar irodalom, Külföldi irodalom, Művészet, Színház. A hatalmas anyagot felölelő gyűjtemény becses irodalomtörténeti dokumentum, színes mozaikok Ady lelki fejlődésének rajzához. Ady Endre összes műveinek gyűjteményes sorozata ezek szerint a következőképpen alakul: 1. *Versék*, 2. *Novellák*, 3. *Vallomások és tanulmányok*, 4. *Párisban és Napjénországhban* (cikkek), 5. *Hétről-hétre s napról-napra* (cikkek és feljegyzések), 6. *Lázban ég a világ* (hírlapcikkek), 7. *A história műhelyében* (tanulmányok).

Erdélyi Ritkaságok. *Jancsó Elemér* szerkesztésében indult meg 1939-ben egy új, irodalomtörténeti tárgyú műveket is tartalmazó sorozat. Első füzetében *Nagy Lázár* kolozsvári színikazgató 1792 és 1821 között írt, adatokban gazdag feljegyzéseit kapjuk. A második számban *Kristóf György* adta ki *Péterfi Károly* marosvásárhelyi kollégiumi tanár Esztétikáját, mint A vizsgálódó filozófiának systemája című rendszerező mű harmadik részét. A 3. füzet „egy erdélyi muzsikus“-nak, *Ruzitska Györgynek* a múlt század közepén íródott vallomásait tartalmazza *Lakatos István* feldolgozásában. Irodalomtörténeti szempontból a sorozat egyik érdekes kötete a 4-ik, *Bod Péter* Önéletrajza (*Jancsó Elemér* bevezetésével), melyről folyóiratunkban már megemlékeztünk. Az 5. könyv *Oroszián-hegyi Jósa*, Romániába került orvos feljegyzései a Román élet változásairól a múlt század hatvanas éveiben (*Biró Sándor* rendezte sajtó alá). A 6. darab *Lakatos István* latin nyelvű városképe, Székelyudvarhely legrégibb leírása 1702-ből *Jaklovsky Dénes* fordításában. A 7—8. kötet *Jánosfalvi Sándor István* Székelyhoni utazását adja a két Homoród mellett 1838 és 1858 között (sajtó alá rendezője: *Benczédi Pál*). A 9—10. kötetben *György Lajos* adta ki Nagyenyedi Demokritus címmel *Hermányi Dienes József* 1762-ből származó kéziratot anekdótagyűjteményt. A nagy gonddal készült kiadás (339 anekdótából 230 darabot ölel fel) részletes ismertetésére következő számunkban térünk vissza. A 11. füzetben a sorozat szerkesztője a híres erdélyi utazó és politikus *Böloni Farkas Sándor* Nyugateurópai utazásának azt a részét tetto közzé, melyben franciaországi élményeiről számolt be. *Wesselényi Miklós* régen elfogyott Szózatának a szöveg alapos áttanulmányozása után készített kiadását kapjuk a sorozat eddigi utolsó, 12—13. kötetében *Gál István* bevezető tanulmányával és jegyzeteivel.